

RODINNÉ VZTAHY: INDIVIDUÁLNÍ IDENTIFIKACE

Julija J. NEJASKINA

Abstrakt: *Tento příspěvek zkoumá variabilitu procesů identifikace v manželské dvojici v korelaci s charakterem vnitřních vztahů v manželském páru, duševní odstup mezi partnery, emoční angažovanost ve vztazích a další parametry. Popisuje typy identit osobnosti v manželství: pseudo-sociální identitu, pseudo-osobní identitu, „my“-identitu. Rovněž uvádí výsledky empirického výzkumu, který potvrzuje teoretické předpoklady, které se týkají souvislosti mezi typem identity a modelem subjektivní prosperity manželství. Příspěvek dokládá, že typy procesů identifikace v manželství ovlivňují subjektivní pojetí utváření manželské prosperity manželských partnerů. Popisuje proměnlivou kombinaci objektivního, subjektivního a objektivního-subjektivního utváření úspěšného manželství v subjektivním modelu prosperity mezi respondenty s různými typy manželské identity rozlišenými v rámci této studie, které odpovídají teoretickým předpokladům modelů subjektivního úspěchu manželství pro každý typ identifikace v manželství.*

Klíčová slova: *subjektivní prosperita/pohoda v manželství, identifikace, osobnost v manželství, typy identity, identita v manželských párech, „My“-identita, pseudo-osobní identita*

Zvýšený zájem o zkoumání problémů identifikace a identity, který se projevil v poměrně nedávném období, přinesl významné rozšíření a pojmovou sofistikovanost znalostí v této oblasti. V podmínkách moderní společnosti, která se vyznačuje vysokou dynamikou vznikající změny, nabylo zkoumání identity zvláštní význam. Zdá se, že rodina jako společenská instituce představující model sociálních vztahů je odrazem současného historického stavu vývoje jednotlivce (A. I. Antonova, L. F. Burlachuk, A. D. Gradovskij, L. V. Kartseva, L. A. Korostyleva, T. D. Martsinkovskaja, V. M. Rozin, E. V. Titova, I. G. Jakovenko; J.-P. Vernan, H. Delakroix, P. Jane, K. Manngheim, I. Meyerson, N. Elias). Zkoumání otázek identity v souvislosti s rodinou se tedy jeví jako opodstatněné.

Analýza výzkumných prací zaměřených na problematiku manželských vztahů ukázala, že v tomto kontextu se nevěnuje mnoho pozornosti identifikaci jako procesu a jako důsledku/výsledku. Identifikace bývá často vykládána jako konkretizace sociální identifikace na základě skutečnosti, že rodina je tradičně chápána jako malá skupina

(W. James, F. Znanetskij, Ch. Kuli, J. Piaget, W. Thomas, Z. Freud,; Y. E. Aleshina, A. N. Volkova, L. Y. Gozman, A. N. Elizarov, A. I. Zacharov, M. Zemská, E. V. Kirichenko, O. B. Panenko, A. I. Tatševa, V. A. Terekhin, N. F. Fedotova a další). Lze nalézt pouze jednotlivé zmínky o identifikaci s rodinou jakožto komunitou (N. Akkerman, L. A. Korostyleva, E. A. Kronik, N. F. Fedotova, E. G. Eidemiller a dal.) a otázka možné proměnlivosti identifikačních procesů tak zůstává stranou pozornosti.

Manželské páry hodnocené jako „šťastné“ („bezproblémové“) se v centru pozornosti badatelů objevují poměrně zřídka. Mnoho autorů se ve svém zaměření na hledání příčin rozkladu manželských vztahů omezuje na povšechnou definici pojmu „šťastí“, aniž by přesně určili jeho možné varianty a úrovně. My se domníváme, že unifikace úspěchu manželství vede ke spíše formálnímu dělení manželství na „šťastná“ a „nešťastná“, k povrchnímu a zjednodušenému zkoumání úspěšné a konstruktivní interakce partnerů v manželství, ke konzervatismu a stereotypu v hledání cest k překonávání špatné kondice manželství.

Zkoumání specifčnosti identifikačních mechanismů u manželského páru dle našeho názoru umožní odhalit faktory, které umožňují odlišit subjektivní úspěšné vztahy partnerů v rodině a ukázat jejich proměnlivost.

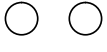

Na základě teoretické analýzy psychologického výzkumu problému identifikace (N. N. Avdějeva, V. S. Agejev, G. M. Andrejeva, E. Z. Basina, E. P. Belinskaja, E. M. Dubovskaja, R. L. Kričevskij, V. N. Pavlenko, A. V. Petrovskij, V. A. Jadov, G. Brakewell, A. Vatterman, W. James, J. Marsia, J. Meed, J. Turner, H. Tejfel, S. Freud, E. Erikson a další) jsme sestavili typologii identifikačních procesů probíhajících u manželského páru. Zevšeobecněné charakteristiky jejich hlavních typů dále uvádíme.

Jako první varianta se jeví identifikace subjektu manželské interakce s rodinnou rolí. Tento typ byl pojmenován „pseudo-sociální identifikace“ (dále označován PS) na základě spojení formální podobnosti a obsahového rozdílu v porovnání se sociální (skupinovou) rolí. Identifikace typu PS naznačuje, že osobnost se určitým způsobem ukrývá v rodinné roli, identifikuje se s ní, aby si vytvořila příležitost dosáhnout subjektivně významných cílů. Pseudo-sociální identifikace charakterizuje vztah, který je založen na vzájemném souladu (shodě, dohodě), a také přidružené vztahy se zakládají na vzájemné výhodnosti pro členy rodiny. Jednotlivci se orientuje k optimální roli v rámci interakce, definuje sám sebe jako člena manželské dvojice, realizuje v rodině různé potřeby, dovede vysvětlit příčiny a důsledky své skupinové solidarity. Při tomto typu identifikace manželé jednájí za určitých okolností jako komunita, uplatňují princip „my“ podle potřeby, ale ve skutečnosti existují jako nezávislé subjekty.

Další variantou identity v manželském soužití je identifikace s osobností partnera. Taková transformace identifikace do závislosti je doprovázena pocitem „dobrodiní“ (blahodárnosti, prospěšnosti) na straně jednoho člena manželského páru, je charakterizována jeho či jejím dobrovolným „rozpuštěním se“ v osobnosti druhého partnera, popřením vlastního „Já“ ve prospěch „Já“ druhého partnera, nerozlišenými vnitřními hranicemi osobnosti. V tomto případě jsou účel a smysluplnost života jednotlivce i jeho časová perspektiva plně určeny identifikací jeho vlastní osobnosti a osobnosti jeho manželského partnera („Přesunutí centra na jinou osobu“). Tento typ jsme nazvali „pseudo-osobní identifikací“ (dále v textu označovanou PP) na bázi sebeidentifikace s osobností partnera.

A konečně třetí z odhalených variant identifikace v manželství se jeví jako vědomá částečná identifikace vlastní osobnosti s manželskou komunitou, spojená s tvorbou nové formace „My” v sémantickém prostoru každého člena manželského páru. Daný typ identity se utváří na pozadí průběžné (‘mezitímní’ - „interlocutory”) komunikace a je charakterizován optimálním duševním odstupem mezi partnery, který na jedné straně umožňuje vytvoření komunity a zároveň neporušuje autonomii osobnosti, její individualitu [1,2,4,5]. Tato varianta byla nazvána „my-identifikace”. Generalizované charakteristiky všech typů identity jsou uvedeny v tabulce 1.

Tabulka 1. Charakteristiky typů identifikace osobnosti v manželství

Typy identifikace	Typ vztahů v páru, zaměřenost vztahů	Duševní odstup	Specifičnost identity	Schéma identifikace
Pseudo-sociální	Vzájemná shoda. Postoj ke komunikaci, kdy je opomíjen aspekt interakce, převládá orientace na pracovní/praktické záležitosti, vyhýbání komunikaci. „Já-soustředění”	velký	Role identifikace s rodinou (manželským) spíše než s komunitou	Já ten druhý
Pseudo-osobní	Alterocentrická zaměřenost v komunikaci (podle S. L. Bratčenka). Emoční hyperzávislost. „Soustředěnost na druhého”.	minimální („negativní”)	Manželská komunita = partner. Identifikace s „dominantním” partnerem	Ten druhý Já
My-identifikace	‘Mezitímní’/„interlocutory” zaměřenost v komunikaci (podle S.L.Bratčenka). Paritní vztahy. Normální emoční závislost. Integrita osobnosti obou partnerů. Tendence ke vzájemnému sebevyjádření, rozvoji a spolupracující tvůrčí práci; rozvinutá reflexe. „soustředěnost Já-Ten druhý”	Nevelký, ale nenarušuje integritu osobnosti.	Identifikace s rodinnou komunitou „My”, plně rozvinuté „cítění My”. Partneři mají společný sémantický prostor.	Já Ten druhý

Zdá se, že v popisech jednotlivých částí úspěšných vztahů v manželství je možné přesně určit několik prvků: 1) objektivní (z hlediska společenských norem) úspěch zajišťující uspokojení základních potřeb jednotlivců; 2) subjektivní pocit úspěšnosti vztahu, které nezávisí na jeho objektivní charakteristice; 3) subjektivní pocit, že člověk má v manželství příležitost k sebeaktualizaci. Je zřejmé, že v této rovině je úspěch (stejně jako identita) chápán nikoli jako skupinové, ale jako individuální měřítko: nezahrnuje celý manželský život, ale charakterizuje subjektivní hodnocení situace konkrétním účastníkem interakce.

Předpokládáme, že modely subjektivní prosperity se budou vyznačovat převahou různých prvků úspěšnosti v manželství u manželů s rozdílnými typy manželské identity.

Pseudo-sociální identita znamená, že jednotlivec nachází možnosti uspokojení určitých duševních potřeb v rodině: potřeba bezpečí, sounáležitost se skupinou, sebestoprvčení atd. Manželství, v nichž manželé vykazují pseudo-sociální identifikaci,

jsou pozoruhodná vysokou úrovní spolupráce (partnerské role se vzájemně doplňují) a kognitivního souladu. Dle našeho názoru jsou to mezi zjištěnými prvky prosperity právě objektivní indikátory úspěchu, které nejvíce odpovídají pseudo-sociálnímu typu identifikačních procesů. Zároveň prvky spolupráce a kognitivního souladu nezbytně vypovídají o vzájemné subjektivní spokojenosti se vztahy. K prvnímu z uvedených identifikačních typů tedy patří kombinace subjektivních a objektivních kritérií úspěšnosti v subjektivním modelu manželské prosperity, přičemž důraz je na objektivních kritériích.

Pseudo-personální identifikace zahrnuje poněkud odlišnou kombinaci komponent úspěchu. K.A.Abulkhanova-Slavskaja upozorňuje, že sebevyjádření prostřednictvím sebeobětování často vede k nezdaru, poněvadž onen důležitý Druhý je často velmi vzdálen tomu, aby tento přístup opětoval [citace 3, str.45]. A skutečně, přání být dobrovolně závislý, soustředění veškerých životních očekávání na druhého partnera, úplná absence potřeby autonomie a dalších komponent pseudo-osobní identifikace se mohou jevit jako záruka subjektivní spokojenosti s manželstvím pouze v případě, že je zaručena jeho stabilita, tj. pokud také druhý partner nachází v manželství možnosti k uspokojení svých vlastních potřeb. V případě pseudo-osobní identifikace tedy subjektivní model prosperity v sobě nutně a dostatečně spojuje subjektivní (jakožto dominantní) a objektivní (jako doprovodné) znaky úspěšnosti vztahu.

U manželů s identifikací typu „My” je přítomen „Já-pocit” a své vlastní „Já” identifikují s touto novou formací. V souvislosti s tvorbou společného psychologického prostoru, „My-prostor”, který vzniká jako výsledek interakce manželů jako autentických osobností – rovnocenných partnerů, badatelé tradičně zmiňují další nezbytné podmínky vytvoření takového prostoru, jako je naléhavá potřeba vzájemného sebevyjádření, rozvoje a spolupráce na tvůrčí práci (S.L.Bratčenko, E.L.Dotsenko, A.A.Kronik aj.). Tím vzniká prostor pro předpoklad, že subjektivní model prosperity manželů s identifikací My nezbytně obsahuje objektivní-subjektivní znak úspěšnosti vztahu, kterým je možnost seberealizace v manželství.

V této souvislosti je třeba zdůraznit, že oba výše uvedené typy identifikace z definice své povahy takovou možnost nenaznačují. L.A.Korostyleva upozorňuje, že rigidnost manželských vztahů, jejich nadměrná normalizace a pevná fixace rodinných rolí (což jsou převážně charakteristické znaky pseudo-sociální identity), které posilují rezistenci vůči změně, brání seberealizaci. Kromě toho je rodina s rigidní neměnnou strukturou psychoterapeuty pokládána za patogenní; proces seberealizace v takové rodině čelí vážným komplikacím.

Citové splyívání, rozpouštění individuality v rodině, neschopnost získat vědomí sama sebe, uvědomit si vlastní zájmy a potřeby, vidět je v korelaci se zájmy a potřebami jiných členů rodiny, tyto jevy také brání procesu seberealizace, stejně jako rigidnost [6]. Badatelé sdílejí názor, že seberealizace je nemožná, pokud v nějaké míře dochází ke znásilnění určitého stupně autonomie, autenticity jednoho z partnerů.

Je-li seberealizace partnerů v manželství možná pouze v případě „My-identifikace”, pak se zdá, že kritérii prosperity jsou individuální subjektivní a objektivní ukazatele, přičemž v tomto případě to platí i pro dva výše popsané typy.

Závěrem této části je třeba znovu zdůraznit, že prosperita v manželství se jeví jako integrační charakteristika, která v sobě celkově slučuje tři komponenty: objektiv-

ní, subjektivní, objektivní-subjektivní ukazatele úspěšnosti vztahu, zatímco dominantní znaky prosperity jsou pokaždé jiné (srov. viz Tabulka 2).

Tabulka 2. Vzájemná souvislost typu identity a subjektivního modelu prosperity jedince v manželství.

Typ identity	Znaky prosperity	
	dominantní	doprovodný
Pseudo-sociální identita	objektivní	subjektivní
Pseudo-osobní identita	subjektivní	objektivní
My-identita	Objektivní- subjektivní	Objektivní, subjektivní

Pro ověření předkládaného teoretického modelu jsme provedli empirický výzkum zaměřený na definování charakteru interakce mezi typem identity jednotlivce v manželství a jeho subjektivním modelem rodinné prosperity. Výzkumný soubor zahrnoval 200 testovaných osob ve věku od 30 do 50 let, žijících ve formálně uzavřeném manželství (100 manželských párů). Výzkum probíhal v několika fázích: 1) určení existence identity u daného páru; 2) zjištění typu identity, 3) odhalení zvláštností subjektivních modelů manželské prosperity u různých typů identity.

Na základě kritérií rozlišených pro jednotlivé typy identity byly vytvořeny tři studijní skupiny: manželské páry s identitou pseudo-sociální a My. Výsledkem sumarizace výzkumných údajů v rámci skupin v první fázi výzkumu bylo určení základních psychologických zvláštností respondentů s různými typy identity.

V případě pseudo-sociálního typu jsou definujícími rysy indikátory určující sociální základ vztahů – orientace na optimální interakci rolí a také absence emoční jednoty „My“. Přehledy vytvořené respondenty během procesu sebepopisování jejich manželské komunity nejčastěji obsahovaly charakteristiky rolí („manžele“, „pár“, „rodiče“, „sexuální partneři“, „občané“, „voliči“ a jiné) a také přinášely svědectví o izolaci partnerů v manželství („cizinci“, „oddělený volný čas“, „rozdílné názory“...) a citovém odloučení („rivalové“, „neustálý boj“, „ne příliš šťastný pár“).

U typu „My-identita“ byly definujícími rysy přítomnost sémantické jednoty „My“ a optimální psychologický odstup s partnerem, který usnadňuje formování jednoty, avšak nenarušuje autonomnost jednotlivce a jeho individuality. Popisy rodinné jednoty partnerů tvořících tuto identitu obsahovaly výroky zdůrazňující „společné bytí“ („kompatibilita“, „empatie“, „shoda názorů“, „společné dýchání“...), přítomnost komunity a realizace jejích výhod („jeden celek“, „tým“, „síla“, „co je silnější než my“...), význam citového spojení mezi partnery („cítit, co cítí druhý partner“, „všechno překonáme“...), zachování vlastní individuality a důležitost vlastního „Já“ („individuality“, „rovnocenní partneři“, „neomezovat svobodu druhého“ a další).

Respondenti s pseudo-osobní identitou se vyznačují středním stupněm identifikace s manželskou jednotou vzhledem k tomu, že identita přímo s vůdčím partnerem je pro ně obvyklejší. Mezi definicemi uváděnými účastníky studie při popisování jednoty „My“ byla poměrně častá tvrzení, která buď přímo nebo nepřímo ukazovala na závislost jednoho partnera na druhém („závisíme jeden na druhém“, „hlava a krk“, „váže nás silně

pouto”, „nit, která následuje jehlu” a podobně). Tím manželé projevují pozitivní citové zázemí vztahů, důvěru, porozumění, podporu.

V další fázi se výzkum zaměřil na nalezení specifčnosti chápání rodinné prosperity mezi manželi s různými typy identity. Výsledky Dotazníku na spokojenost v manželství (V.V.Stolin, T.L.Romanova, G.P.Butenko) nám umožňují konstatovat, že manželé ze všech tří skupin přiznávají úplnou nebo částečnou spokojenost s manželským vztahem (skupina PS – 84%, skupina PP – 90%, skupina WI – 98%). Ukázalo se tedy, že subjektivní prvek prosperity v manželství nezávisí na typu identity. Analýza výsledků výzkumu na bázi objektivních indexů úspěšnosti (doba trvání manželství, manželé mají z manželství děti, úroveň příjmů, životní podmínky, sexuální soulad a další) také neukázala žádné rozdíly ve skupinách. Můžeme tedy konstatovat, že subjektivní úspěch v manželství existuje mezi zástupci všech typů identity.

Za účelem rozlišení subjektivního-objektivního prvku prosperity jsme vytvořili komplexní metodologii, kterou lze použít při výzkumu zaměřeném na odhalování představ o seberealizaci v rodině na úrovni hodnot, schopností, z hlediska rodinných rolí. Společně se subjektivním hodnocením úspěšnosti manželství sledované výsledky svědčí o tom, že co se týče respondentů s identifikací My a pseudo-osobní identitou, jejich spokojenost se vztahem téměř vždy koreluje se seberealizací v rodině na úrovni hodnot. Pokud jde o manžele s pseudo-sociální identitou, zde je naopak ta či ona varianta spokojenosti ve vztahu často doprovázena ne-realizováním individuálně významných hodnot v rodině. Kromě toho v celkovém obrazu subjektivních představ respondentů o uskutečňování hodnot v rodinném prostoru vidíme tyto opakující se postoje / zákonitosti: 1) manželé s pseudo-sociální identitou vidí úroveň realizace většiny rodinných hodnot jako nižší než je přání tyto hodnoty realizovat; 2) manželé s identitou My hodnotí realizaci většiny hodnot v rodině jako vysokou; 3) manželé s pseudo-osobní identitou často přiznávají částečnou realizaci rodinných hodnot ve své rodině, žádanost takových hodnot jako je „láska (platonická)”, „pocit bezpečí” nebo „zdravý rozum” je tedy hodnocena jako mnohem vyšší než jejich ne-realizování (hodnověrnost všech rozdílů byla potvrzena vzorcem ϕ - Fisherovo kritérium úhlové transformace, $p \leq 0.01$).

Rovněž bylo zjištěno, že manželé s identifikací My v manželství uvádějí větší nárok na svoje dovednosti a schopnosti v rodinném prostoru než respondenti s pseudo-sociální a pseudo-osobní identitou (tato posledně uvedená identita hodnotí svůj nárok na schopnosti jako velmi nízký).

Dle náhledů zástupců všech skupin rodina spíše usnadňuje než brání realizaci většiny rolí upřednostňovaných manželskými partnery. Avšak počet rolí, které rodina pomáhá nebo může pomáhat realizovat i počet rolí realizovaných v rodinném prostoru do současného okamžiku byl vyšší ve skupině účastníků s identitou My. Pravděpodobně cítí podporu rodiny v rovině realizace žádoucích a prioritních rolí ve větší míře než ostatní. Zároveň u manželů s pseudo-sociální identitou byl průměrný počet rolí, v jejich realizaci rodina brání, vyšší než obdobný index respondentů WI. Pokud jde o manžele s pseudo-osobní identitou, míra jejich realizace rolí vychází jako střední varianta (vzhledem k druhým dvěma): je vyšší než ve skupině PS a nižší než ve skupině WI.s

Srovnáváním údajů indikujících přítomnost znaků prosperity v jednotlivých skupinách jsme dospěli k následujícím závěrům. Pro subjektivní pocit pohody/prosperity ve vztahu manželům s pseudo-sociálním typem identity pravděpodobně stačí vědomí

skutečnosti, že rodina jako společenská instituce plní svoje základní funkce tím, že členům manželského páru úspěšně poskytuje možnost realizovat rodičovské představy, ekonomickou prosperitu, společenské postavení, stabilitu, ochranu, důvěru v budoucnost apod. Pro manžele s pseudo-osobní identitou jsou velmi důležité následující hodnoty: stabilita rodiny, akceptování rodinné jednoty partnerem a možnost realizovat jejich osobní hodnoty v rodinném prostoru. Pokud jde o manžele budující svoje vztahy v páru prostřednictvím identifikace My, pocit jejich prosperity v manželství se bude pravděpodobně utvářet na pozadí realizace různých kombinací možných prvků seberealizace v rodinném prostoru (těmito prvky jsou hodnotové a provozní/pracovní faktory). Plnění společenských funkcí rodiny je tedy i zde nezbytnou podmínkou.

Závěry

Osobní identita v manželské páru má svou vlastní specifičnost, která se zřejmě vyvíjí třemi různými směry: jako pseudo-sociální identita, pseudo-osobní identita a my-identita.

Typy identifikačních procesů v manželství ovlivňují subjektivní představy manželů, pokud jde o nezbytné prvky tvořící rodinnou prosperitu / pohodu. Objektivní, subjektivní a objektivní-subjektivní prvky úspěšnosti rodiny jsou v subjektivním modelu prosperity respondentů s různými typy manželské identity zastoupeny v různé míře.

Zvláštnosti hodnocení rodinné prosperity respondenty s různým typem identity, jak byly zjištěny empirickým výzkumem, odpovídají subjektivním modelům manželské prosperity každého typu identifikace, který jsme popsali na teoretické úrovni.

Literatura

- BRATCHENKO, S. L. *Interpersonal dialog and its basic attributes* / S. L. Bratchenko // Psychology with the human face. Humanistic perspective in post soviet psychology. – M., 1997. – P.201-223.
- DOTSENKO, E. L. Semantics of interpersonal communication: synopsis of dis. for academ. degree of doctor of psychology: speciality 19.00.01 – general psychology, psychology of personality, history of psychology / Evgeniy Leonidovich Dotsenko, Moscow State University after M. V. Lomonosov. – M., 2000. – 509p.
- KOROSTYLEVA L. A. Psychology of self-realization of personality: matrimonial and family relations [Text] / L. A. KOROSTYLEVA. – SPb.: Publishing house of S.-Petersb. university, 2000. – 292p.
- CHRONIK, A. A. *Psychology of human relations* [Text] / A.A. Chronik. – Dubna: Fenix, Cogito-center, 1998. – 224p.
- SAMOUKINA, N. V. Paradoxes of love and matrimony. Psychological notes about love, family, children and parents [Text] / N.V. SAMOUKINA. – M.: Russian Business Literature, 1988 – 192p.
- EYDEMILLER, E. G. *Psychology and psychotherapy of family* [Text] / E.G. Eydemiller, V. Justickis. – SPb.: Piter, 1999. – 656p.

FAMILY RELATIONS: INDIVIDUAL IDENTIFICATION

Abstract: The article studies the variability of the identification processes in the marital dyad correlated with the character of inner relations in the wedded pair, psychological distance between the partners, emotional involvement into relations and other parameters. It describes the in-marriage individuality identity types: pseudo-social identity, pseudo-personal identity, “we”-identity. It also represents the outcomes of empirical research confirming the theoretical assumptions on the interrelation between the identity type and subjective marriage prosperity model. The article proves that the types of marriage identification processes impact the marriage partners’ subjective conceptions of marriage prosperity makings.

Keywords: subjective marriage prosperity, identifications, in-marriage individuality, identity types, identity in wedded pairs, “we”-identity, pseudo-personal identity